

YATAĞAN'DA* ABDİ BEĞ-SULTAN TEKKESİ

Tuncer Baykara

I. 1961 yıllarında, henüz bir tarih meraklısı iken, ismini ötedenberi duyduğum İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bir dersini takip etmiştim. Aslında bunu, kafamı kurcalıyan küçük bir meseleyi sormak için yaptım. Edebiyat Fakültesinde, Tarih Kitaplığının yanındaki sınıfta, dersin bitiminde de sorumu sordum. Rahmetli, yumuşak bir sesle «olabilir tabii evlâdım» diye cevap vermişti. Rahmetli üstadımızın aziz hatırasına hürmetle, bu olayla ilgili bir makale yazmak istedim.

II. Rahmetli üstadımıza sorduğum soru şu idi : Kendisi *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* adlı eserinde¹, bir Evkaf defterinden naklen şunları yazıyordu : «Mezrai Şeyh Taygan kuddise sırruhû der Livâi Hamid Nahiyeyi Burdur. Nesli Hamid'den Osman Beğ'in vakfı olub mezrai mezbûrenin gallâtından âyende ve revende sarf idüb...». Rahmetli üstadımızın burada sözü geçen Taygan'ın, Yatağan olup olamayacağı hakkındaki fikrini öğrenmek istemiştim. Gerçi Evkâf-ı Hümâyun Nezâretinin 1327 Senesi Bütçesine Merbut Esbâb-ı Mucibe Mazbatasında da «Taygan» okunacak şekilde ise de, burası benim doğduğum yer olan Yatağan olmalı idi; yâni *تایغان* imlâsı, aslında *تایغان* idi.

Bir zaman sonra, bu kaydın gerek Başvekâlet Arşivinde, gerekse Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime'sindeki asıllarını okuduğumda, aynı yerde iki zaviye/tekke'den de söz edildiğini gördüm. Bunlar Abdi Dede ile Banaz Dede idiler². Burada ilk tekke, yâni Abdi Dede tekkesi'nden söz edeceğiz.

* Bugün Denizli vilâyeti, Acıpayam kazasına bağlı bir kasabadır.

1 İstanbul, 1941, s. 180; ikinci baskı, Ankara 1970, s. 167.

2 Başvekâlet Arşivi, Tapu-tahrir defterleri, nr. 960, vrk. 1b, 2a.; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime, nr. 566, vrk. 1b-2a-b.

Aslında bu köydeki zaviyelerden Yatağan Dede, veyâ mahallî ismi ile Yatağan Baba diğerlerinden daha şöhretlidir. Fakat yine aynı köyde, Abdi Dede tekkesi ile ilgili hatıralar ve bilinenler daha fazladır. Bu arada Banaz Dede ile ilgili hiçbir hatıranın bu köyde yaşamadığını da belirtelim.

XIX. yy. sonlarında eski adlarıyla Karaağaç-ı Gölhisar, Asi Karaağaç ve Garbî Karaağaç diye anılan Acıpayam kazasındaki beş tekke ile altı türbeden birisi olan³ *Abdi Beğ-Sultan* tekkesi ile ilgili olarak bilinenler, daha çok F.W. Hasluck'un yazdıklarıyla oluşmuştur. Onun gerek *The Annual of the British School et Athens*'de çıkıp⁴ Ragıb Hulusî (Özden) tarafından *Bektaşılık Tetkikleri*'nde⁵ türkçeye çevrilen makalesinde, gerekçe bu türkçe eserden bir yıl sonra çıkan⁶ ve makalelerini toplayan kitabındaki bilgiyi, Ragıb Hulusî tercümesinden takip edelim :

«Y a t a ğ a n , (vilâyetin cenubunda, Karaöyük civarında) — Paul Lucas onsekizinci asrın ilk senelerinde burasını ziyaret ettiği zaman İatagundie (Yatağan -dede-) nin mezarını hâvi zengin ve mühim bir tekke vardı. Burası 1826 da tahrib edilen Bektaşi müesseselerinden biri idi. Fakat o zamandan beri yeniden az çok canlanmış görünüyor. Yatağan Baba Abdal Musa'nın piri olmak üzere marufdur. Aynı mahalde başka bir tekke Abdi Beğ-Sultan'ın mezarını havidir»⁷.

Abdi Beğ-Sultan hakkında, tarihî edebiyatımızda daha fazla bir malûmatın olmayışı, bilinenleri burada toplamamıza da etkili olmuştur. Burada kısaca zikredilen, Abdi Beğ-Sultan, kaynaklarda Abdi Dede veyâ Abdi Beğ olarak geçiyor. Halk arasındaki yaygın şekli ise, Abdi Beğ-Sultan'dır.

A) Abdi Beğ-Sultan'ın şahsiyeti :

Tekkenin kurucusu ve buraya adını veren Abdi Beğ-Sultan hak-

3 *Konya Vilâyeti Salnâmesi*, (19. defa), 1303/1886, s. 277.

4 *Geographical Distribution of the Bektashi*, XXI (1914-15, 1915-16), s. 84-124.

5 F.W. Hasluck, *Bektaşılık Tetkikleri*, İstanbul 1928; ilk başlık bu makalenin adıdır : «*Bektaşılığın coğrafi tevezzüü*».

6 F.W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1929, 2 cilt.

7 Hasluck/R. Hulusî, *aynı eser*, s. 11; s. 57 de sözü geçer.

kında mahallî rivâyetlerden başka bilinen yoktur. Bu arada Yatağan'ın 5-6 km. kuzeydoğusundaki Kaysar (bugünkü adıyla Yeşil Yuva)da aynı ismi taşıyan bir câmi bulunuyor⁸. Kaysar isminin de belirttiği gibi, bu iskân yeri, geç Bizans döneminde Karaağaç ovasında önemli bir yer tutmuş olmalıdır⁹.

Abdi Beğ-Sultan hakkındaki mahallî rivâyetleri, Ali Vehbi (Aykota), *Acıpayam* adlı kitabında toplamıştır. Bundan özetlersek Abdi Beğ, Selçuklu hükümdar ailesine mensup bir prensdir. XII. yüzyıl sonlarında Bizanslıların Batı Anadolu'da hayli ilerlemeleri üzerine Konya Sultanı, Osman ve Hüsameddin Bey'leri birer tümen askerle Menderes boylarına gönderir. Osman Bey, Acıgöl'ün güney cihetlerini fethederken, Hüsameddin Bey de kuzeydeki Çal yöresini almaktadır¹⁰. 571 h/1175-76 doğumlu olduğu söylenen Abdi Bey de, bu iki kol arasındaki irtibatı sağlamakta, zaman zaman da savaşlara katılmaktadır. Bu yöredeki bazı yer isimleri de onun hatırasına bağlanır. Salda gölü kıyılarındaki Sultan-Pınarı, Abdi Beğ, burada tedavi gördüğünden bu ismi almıştır. Abdi Beğ daha sonra Osman Bey'in manevî evlâdı olmuş, her ikisi de vefatlarında Yatağan'a gömülmüşlerdir. Yatağan Baba diye de anılan Osman Bey'in mezar taşında 642 tarihi var ise de¹¹, 1935 yıllarında yenilenen Abdi Beğ-Sultan'ın orijinal mezar taşı kaybolmuştur.

Bu rivâyetlere göre Abdi Beğ-Sultan, XII. yy. sonu ile XIII. yy. ilk yarısında yaşamış olmalıdır. «Sultan» tâbiri, Bektaşilikteki yaygın şekil olsa bile, «Beğ» diye anılması, Abdi Beğ-Sultan'ın «Uc Beyleri»nden olabileceğini de gösteriyor.

B) Abdi Beğ-Sultan Tekkesi :

Abdi Beğ-Sultan tekkesi, XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başlarında önemli bir tesisti. Bununla beraber 3 Kasım 1714 de Paul Lucas'ın

8 Ali Vehbi (Aykota), *Acıpayam*, Ankara 1951, s. 210; Başvekâlet Arşivi Cevdet - Evkaf, nr. 7459.

9 Kaysar'ın antik Diokaisareia'nın yerinde olduğuna dair bk. L. Robert, *Villes d'Asie Mineure*, Paris 1935, s. 111-121.

10 Bu rivâyetin tarihî kaynaklarla mukayesesi için bk. T. Baykara, *Denizli Tarihi*, 2. kısım, İstanbul 1969, s. 24.

11 Bunda herhangi bir isim olmayıp, sadece «isnâ ve erbaine ve sittemie» zikredilir; keza bk. T. Baykara, *aynı eser*, s. 24.

görüp hayranlıkla tasvir ettiği¹² tekke, ayrı olmalıdır. Ancak bu iki tekke arasında bir yakınlık bulunduğu da seziliyor.

Abdi Beğ-Sultan tekkesi, XX. yüzyıl başlarında zengin vakıfları sayesinde hayli mamur ve işlekti. Rivâyetlere göre saçlı-sakallı, keşkül ve teberli dervişler buraya sık sık gelir ve giderlerdi. Kazanları devamlı kaynar, gelip giden herkese yemek çıkardı. Tekkenin bu görünümü 1925 lere kadar devam etmiştir.

Abdi Beğ-Sultan tekkesi hakkındaki bilgilerimiz XVI. yüzyıl sonlarına ait olması gereken bir evkaf defteri ile başlıyor. Buna göre¹³, «dokuz nefer dervişanı» bulunan «Zaviye-i Abdi Dede»nin 4.000 akçelik geliri bulunmaktadır. Bu rakam, aynı yerdeki Yatağan Dede ve Banaz Dede'nin vakıflarına göre yüksek bir değer ifade ediyor¹⁴. Tekkenin vakıfları arasında «Boğaz Değirmenleri» diye geç devirlerde zikredilen iki değirmen, diğer kaynaklarda da zikredilir¹⁵. Karaağaç ovasını Burdur yöresine bağlayan boğazdaki bu değirmenleri P. Lucas da görmüştür¹⁶. Ziraat toprakları ile ilgili vakıfları da gittikçe artmış olup, XX. yüzyıl başlarında «binlerce dönüm»lük toprağı bulunuyordu¹⁷.

Abdi Beğ-Sultan tekkesinin ismi Başvekâlet arşivindeki bazı vesikalarda da geçmektedir. Tekkenin mütevellî ailesinden Ali H. Bektaş'daki bazı vesikalar da tekke ile ilgilidir. Ancak bunlar içinde XIX. yüzyıldan daha eskisi bulunmuyor¹⁸. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki tevliyet ve tekkenişinlik kayıtları ise hayli yenidir.

12 P. Lucas, *Voyage du Sieur Paul Lucas, fait en 1714, etc...* par ordre Rouen, 1724, I, 240-241.

13 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime, nr. 566, 2a, 2b.

14 Yatağan Dede'ninki 3264, Banaz Dede'ninki de 300 akçedir. Bu rakamlar da Banaz Dede zaviyesinin niçin erkenden yok olduğunu izah ediyor.

15 Ali Vehbi (Aykota), *aynı eser*, s. 158; 1237/1822 tarihli olup, Güney köylüleri ile su ihtilâfından bahseden bir ferman da mütevellîlerinde idi; bk. not 18.

16 P. Lucas, *aynı eser*, s. 242.

17 Ali Vehbi (Aykota), *aynı eser*, s. 158; diğer bazı arazi ihtilâfları ile ilgili vesikalar için bk. not 18.

18 Abdi Beğ-Sultan mütevellî ailesinden sayın Ali H. Bektaş'ın incelenmek üzere verdikleri vesikalar tarih sırasıyla şunlardır :

1. Evâhır-ı Cemâziyelaahir 1225 (temmuz sonu 1810) tarihli Şeyh Yatağan mezreası nizamına dair ferman.
2. Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1237 (10-20 Ocak 1822) tarihli Güney köylüleri ile değirmen suyu anlaşmazlığına dair ferman.

Bu «cihet»lerle ilgili kayıtlar şevval 1275/mayıs 1859 tarihinde başlamaktadır¹⁹.

Tekke ile ilgili herhangi bir vakfiye metni, gerek mütevellî ailesinde, gerekse Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunmamaktadır.

Tekke Binaları: Türk mimarisinde tekke ve bunların tarikatlarla ilgili yönleri henüz tam olarak aydınlanmamıştır. Biz daha çok bu tekkeyi bilen ve görenlerin yardımıyla ana hatlarını ortaya çıkarmak istiyoruz. Böylece nisbeten küçük hacimli da olsa, bir tekkenin plân esasları da ortaya çıkmış olacaktır²⁰.

Ana hatlarıyla ortaya koymağa çalıştığımız ve Yatağan'ın batısında yer alan «Tekke» civarında ilk göze çarpan «Han Kapısı»dır. Tekke ile bağlantısını tam olarak ortaya çıkaramadığımız, fakat varlığı da kesin olan bu «Han Kapısı»nı izah etmek gerekiyor. Yatağan herhangi bir önemli yol üzerinde görülmemekle beraber, bir husus dikkati çekiyor : Honaz. Bu şehir geç Bizans dönemindeki önemini²¹, Selçukluların ilk devirlerinde de devam ettirmişti²². Honaz'ı güneyine, özellikle Antalya yöresine bağlayan yol²³ Yatağan'dan geçmiş ve burada bir «Han» mevcut olmuş olabilir. XIII. yüzyıl ortalarında Denizli geliştiğinden bu yol ve dolayısıyla «Han» muattal kalınca, tekke bu han yapısından istifade ile kurulmuş olmalıdır. Bu takdirde tekkenin kuruluşu da XIII. yüzyılın ortalarına rastlıyor.

3. 25 Receb 1269 (4 Mayıs 1853) tarihli Manda yayılasının vakfa ait olduğunu belirten sened.

4. 5 Rebiülahır 1296 (29 Mart 1879) tarihli Karaçaylılarla «yayla» anlaşmazlığına dair ilâm.

5. 23 Şaban 1300 (29 Haziran 1883) tarihli Abdi Beğ tekkesi vakfı «tevliyet ve tekkenişinlik cihetleri» beratı.

19 Anadolu defteri, nr. 9/1, sıra nr. 2718.

20 Tekkenin plânını ana hatlarıyla ortaya çıkarmak için bilgilerinden istifade ettiğim Ali H. Bektaş (doğumu 1901) ile babam Asım Baykara'ya (doğumu 1909) teşekkür ederim. Muharrem Bektaş ile tarihe özel bir merakı olan Hüseyin Yılmazkara'nın bilgilerini ise Erkan Baykara temin etti; her üçüne de teşekkür borçluyum.

21 W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul 1960, s. 83.

22 Sinop kitâbelerinde bu yöre «Honaz ve vilâyeti» olarak zikredilir: bk. M.Ş. Ülkütaşur, «Sinop'ta Selçuklular zamanına ait tarihî eserler», *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, Sayı : V (1949) s. 130.

23 Osmanlı dönemindeki izi için bk. F. Taeschner, *Das Anatolische Wegetz nach Osmanischen Quellen*, Leipzig, II, 1926, s. 61.

Asıl tekke meydanına giriş, «Âsitâne cümle (kapısı)» ile (nu: 1) oluyor. Bunun hemen sağında (nu: 2) «yer oda» da denilen tek katlı bir yapı ile, ardında muhtemelen iki katlı (nu: 3) «tekke odası» dervişlerin misâfir edildikleri yerler olmalıdır. Buradaki bir çeşmeden (nu: 4) başka, bir diğer çeşme Han-Kapısı civarında idi. İçerdeki çeşmenin ayağı ortadaki Çınar'ı beslemektedir.

«Tekke» denilen asıl yer, «mihmân-hâne» de denilen iki katlı yapıdır (nu: 5). Alt katında anbar ve ahır vardır. Hayatında bir kahve ocağı olup, önündeki «soğukluk», «kadı oturağı» diye de anılır. Bu bina, tekke'nin asıl yapısıdır.

Tekke binasının batısında, müteveli ailesinin ikamet kısmına geçilen aradan sonra anbarlar geliyor (nu: 6). Bunun daha batısında ahırlar (nu: 7) ve Hüseyin Yılmazkara'nın rivâyetine göre «ağ-ocağı» bulunmaktadır. Bu kısım ile «Türbe», mahallî deyişle «turba» arasındaki mezarlık (nu: 8) «Garibler mezarlığı» bulunuyor.

Garibler mezarlığının ortasındaki «Türbe» de, tekkenin bir ana yapısıdır (nu: 9). Çokgen plânlı olup, doğu kısmında küçük bir namaz kılınacak mekânı bulunan türbe, tahta ile örtülüdür. Herhangi bir kitâbe görülemedi. Üzerindeki piramidimsi tahta örtü, 1930 yıllarında bir kaymakamın arzusu ile yıktırılmıştır. Fakat yerine gelen kaymakam, bu tarihî eserin yıkılmasına üzülmiş, köylülere de üzüntülerini bildirmiştir.

Tekkenin güney-doğu kısmında, girişin hemen soluna tesâdüf eden kısımda «Ak-cennetlik» de denilen mescid bulunuyor (nu: 10). İki katlı olan bu yapının alt katında, büyük küpler bulunmuş. Tekke avlusunun dışından Yüreğil yolu geçmekte olup, ötesindeki Çeşme-bağı da tekkeye aittir.

Çayırılık bir meydanın ortasındaki çınar ağacı da tekkeyi belirliyen önemli bir unsurdur. Tekke binaları hep toprak ile örtülüdür. Bununla berâber köyün diğer yapılarına göre daha çok taş kullanıldığı da dikkati çekiyor. Bu taşlar civardaki Bizans dönemi harabelerinden getirilmiş olmalıdır. Nitekim çeşme yalağı böyle bir parçadır. Tekkenin 1175/1761-62 lerde Kızılhisarlı birisi tarafından tamir edildiği de söyleniyor.

Abdi Beğ-Sultan tekkesi bir Bektaşî tekkesidir. Civardaki diğer Bektaşî tekkeleri ile yakın ilgisi vardı. Köy halkı çoğunlukla hanefî olmalarına rağmen, tekke varlığını yüzyıllar boyunca devam ettirmiştir. Bununla berâber zaman zaman bazı tehlikeler at-

lattığı da söyleniyor. Bunların başında, rivâyetlerde belirtilmemekle berâber 1826 daki Bektaşîler aleyhindeki büyük takibat gelmektedir. Muhtemelen bu senede Abdi Beğ-Sultan tekkesi mensupları, Medrese'ye gelerek himâyelerini istemişlerdir. Yatağan'da XVIII. yüzyıl sonlarında tesis edilen «medrese» hayli etkili idi²⁴. Neticede bu sâyede Abdi Beğ-Sultan tekkesi bu takibatı atlatmış, fakat Yatağan Dede Tekkesi, Hasluck'un da belirttiği gibi, tahrib edilmiş olmalıdır.

Yatağan Baba tekkesi mensuplarının rivâyetine göre bu olay şöyle geçmiştir. İstanbul'dan bir fermanlı kaçarak Yatağan'a gelmiş, Yatağan tekkesinde hayatını devam ettirmiş. Yıllar sonra Antalya'ya giden bir devlet adamı da tekkeye geldiğinde, eski fermanlıyı tanır. Onu himâye ettikleri için tekkeyi yakıp yıkar, mensuplarını da öldürür. Sadece bir küçük çocuk kurtulmuş ve tekkenişin ailesini devam ettirmiştir²⁵. Buna göre olay, 1826 lardan daha önce geçmiş olmalıdır.

Neticе olarak diyebiliriz ki, Abdi Beğ-Sultan tekkesi, nisbeten küçük ölçüde bir tekke idi. Bununla berâber, bir köyde XVI. yüzyılda üç zâviye bulunması da birçok yönlerden dikkati çekicidir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin menakıbında daha batıdaki Tavas yöresi ile ilgili kayıtlar var ise de²⁶ yöremizle ilgili bir husus bulunmuyor. Buna Vilâyetnâme'nin XIII. yy. sonlarını, Yatağan'daki zaviyelerin ise daha erken tarihli olacakları ile izah edebiliriz. Bu arada 1211 Alaşehir savaşından sonra bu civardan geçen Türk-Bizans sınırında uzun süren sulh dönemini de belirtmemiz gerekmektedir. Hatta daha önceki dönemde Yatağan, Honaz'a giden yolu kontrol etmiş de olabilir²⁷.

Şartların değişmesi, bu yöredeki tekkeleri de gittikçe yok olmaya zorlamıştır. Banaz Dede zaviyesi, muhtemelen XVIII. yüzyılda ortadan kalkmıştır. Yatağan Dede tekkesinin etkinliğini 1833

24 XIX. yy. sonlarında 60 hücreli olduğu belirtilen bu medresede(!) yüzlerce talebe bulunuyordu. Tafsilât için bk. Ali Vehbî (Aykota), *aynı eser*, s. 139.

25 Yatağan Dede müteveli ailesinden sayın Fehmi Yalın'ın rivâyeti.

26 *Vilâyetnâme*, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Hazırhyan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1958, s. 82-83.

27 Nitekim Sarı-bey oğlu 1738 lerde Honaz kalesine tahassus ettiğinde Yatağan da önem kazanmıştı: Bk. M.Ç. Uluçay, *18 ve 19 Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyâlık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 180.

lerde kaybettiğini biliyoruz²⁸. Bunlar içinde en uzun süreli yaşayana Abdi Beğ-Sultan'ınki olmuştur. Onun bu kadar çok yaşamasında başlıca vakıflarının zenginliği etkili olmuşa benziyor. Bir de mensuplarının nisbeten siyâsî davranmaları, 1826 gibi büyük fırtınaları atlatmalarına da yardımcı olmuştur.

Varlığını uzun yüzyıllar sürdüren tekke, 2 Eylül 1925 tarihli kararnâme'nin ardından 30 Kasım 1925 tarihli «Tekke ve Zaviyeler..» hakkındaki kanun²⁹ gereğince kapatılmıştır. Bir vakfiyesi mevcut olmadığından, söz konusu kanun, burada sert tatbik edilmiş, tekkeye ait menkul-gayrimenkul herşeye el konulmuştur. Bazı yeni inşaata taş ve kereste temini için de yapıları yıktırılmış (1930-35), son izleri de 1950 lerden sonraki imar hamlelerinde ortadan kaldırılmıştır. Bununla berâber son zamanlarda hiç olmazsa türbenin aslî şekline uygun bir biçimde yenileneceği de söyleniyor.

Hulâsâ edecek olursak, Abdi Beğ-Sultan tekkesi, XIII. yüzyıl ortalarında beliren ve varlığını yüzyıllarca koruyan bir «tekke»dir. «Bektaşî» özelliğini kazanmış, aynı yerdeki diğer Bektaşî tekkesi Yatağan-Baba'nın aksine bu vasfını devam ettirmiştir. Nisbeten küçük hacimli plânı da, bir köy tekkesi için örnek olabilir.

28 21 Kasım 1833'de Kaysar'dan Kuyucak yoluyla Yatağan'a gelen Arundell P. Lucas'dan öğrendiği bu tekke hakkında bilgi edinemediğini söyler: F.W.J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor*, London 1834, II, 141-142.

29 U. Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi*, Ankara 1973, s. 286, 291.

